SUDOTOS ARCHEOLOGINIS PAMINKLŲ KOMPLEKSAS

Egidijus ŠATAVIČIUS

2003 m. VU archeologinė ekspedicija (vad. E. Šatavičius) toliau tęsė Sudotos archeologinio paminklų komplekso (Švenčionių r., Švenčionėlių sen.) tyrimus (žr. *ATL 1994 ir 1995 metais*, V., 1996, p. 30–34; *ATL 1996 ir 1997 metais*, V., 1998, p. 45–50; *ATL 1998 ir 1999 metais*, V., 2000, p. 72–76; *ATL 2000 metais*, V., 2002, p. 21–22; *ATL 2001 metais*, V., 2002, p. 38–39; *ATL 2002 metais*, V., 2005, p. 18–19). Kompleksą sudaro Sudotos 2-oji akmens amžiaus gyvenvietė (IP–2421/A), Sudotos senovės gyvenvietė-kaimavietė (AV–2301) ir Sudotos IV pilkapynas (IP-3004/A). Tyrimai vykdyti komplekso R pakraštyje, kur palei Žeimenos ardomą krantą buvo ištirtos XVII (10x6 m dydžio), XIXa (10x0,5–12 m dydžio) perkasos bei dalis šlaito nuolydžio ir V dalyje ištirtas XVIII plotas (10x4 m dydžio). Taigi iš viso buvo ištirtas apie 250 m^2 dydžio plotas. Dalį tyrimų finansavo KVAD pagal „Apsaugos tikslais tiriamų archeologinių vietų programą".

Šis įvairių laikotarpių archeologinių paminklų kompleksas pasižymi itin sudėtinga stratigrafija (kultūriniai horizontai slūgso vienas virš kito, jie ženkliai paveikti gamtinių procesų). XVII plote akmens amžiaus gyvenvietės kultūrinis sluoksnis – rusvai gelsvas smėlis (apie 20–45 cm storio) – atsektas 10–40 cm gylyje. Virš jo slūgsojo iki 15 cm storio pilkas ar melsvas iškastinės velėnos sluoksnis – *pilkapio* pagrindas (plonėjantis R kryptimi). Akmens amžiaus kultūriniame sluoksnyje atsidengė 1 ovalo formos dėmė, užpildyta pilku su angliukais smėliu. Be to, perkasos PV kampe, virš akmens amžiaus gyvenvietės kultūrinio horizonto ir pilkapio pagrindo, atsidengė iki 25 cm storio pilkapio 3 sampilo pakraštys; likusi dalis nueroduota. Pilkapį (apie 6 m skersmens) juosė iki 2,5 m pločio ir 1–1,5 m gylio griovys-duobės. Pats pilkapis šio meto žemės paviršiuje ženkliau neišsiskiria.

XIXa plote akmens amžiaus gyvenvietės kultūrinis sluoksnio – rusvai gelsvas smėlio – nerasta. Jis arba nukastas tiesiant geležinkelį, arba nupustytas vėjo. Jokių objektų šiame sluoksnyje nerasta.

XVIII plote akmens amžiaus gyvenvietės kultūrinis sluoksnis – rusvai gelsvas smėlis (apie 20–45 cm storio) – atsektas 20–60 cm gylyje. Virš jo slūgsojo iki 40 cm storio pilkas ir melsvas iškastinės velėnos sluoksniai – kaimavietės horizontas ir iki 30 cm storio eolinio smėlio sluoksnis (storėjantis R kryptimi). Akmens amžiaus kultūriniame horizonte atsidengė 2 ovalo formos dėmės, užpildytos pilku su angliukais smėliu.

Tyrimų metu iš viso surinkta apie 450 titnaginių radinių. Dauguma jų slūgsojo akmens amžiaus gyvenvietės kultūriniame sluoksnyje, nors paskirų aptikta ir visuose aukščiau buvusiuose horizontuose. Dirbinių gamybai naudotas geros kokybės pilkos spalvos, bet įvairių atspalvių importinis titnagas. Plačiai naudotas ir rausvos spalvos matinis titnagas. Dauguma radinių – be patinos. Apie vieną trečdalį titnago radinių yra perdegę ar aptrupėję ugnyje. Dėl vietinio titnago žaliavos stygiaus bei taupant įvežtinį dauguma dirbinių yra labai smulkūs ir gaminti iš nuoskalų.

Didžiąją titnaginio inventoriaus dalį sudarė įvairaus dydžio nuoskalos ir atplaišos (apie 75%), o skeltės bei jų dalys sudarė tik iki apie 20%. Skaldytiniai stipriai sunaudoti, likusios tik kelių centimetrų dydžio šerdys, kurių rasta 5. Gyvenvietėje naudoti tiek dvigaliai, tiek ir vienagaliai (kūginiai, su rankenėle)

skaldytiniai. Ginklų kategorijai priskiriamas 1 lancetas ir 2 mikrolitiniai ašmenėliai. Darbo įrankiams priskiriami 6 gremžtukai, 9 rėžtukai, 1 dirbinys skersai retušuotu galu, 7 specialios paskirties dirbiniai, 9 dirbinių fragmentai, 1 dirbinys su įduba, 1 kirvelis. Antrinio apdirbimo atliekoms priskirtinas 1 mikrorėžtukas. Daug rasta ir skelčių bei nuoskalų (atitinkamai apie 110 ir apie 300 vnt.). Aptikti ir 3 iš kitų akmens rūšių pagaminti radiniai – įvairaus dydžio nuoskalos.

Be to, tyrimų metu perkasose rasta apie 70 keramikos fragmentų – indų šukių, dauguma jų yra smulkios, iki 1–3 cm^2 dydžio. Apie 9/10 fragmentų – tai žiesta ir apžiesta keramika su smulkiai ir rupiai grūstu granitu molio masėje. Žiesta nevienodai, pasitaiko plotų tik su apžiestu paviršiumi. Indų sienelių storis svyruoja nuo 0,6 iki 0,9 cm. Šukės yra rusvai gelsvos ir pilkai rusvos spalvos. Šios indų šukės tipologiškai priskirtinos sienelių fragmentams. Aptikti tik 1 smulkus pakraštėlio ir 2 rankenėlių fragmentai. Kelios indų šoninių sienelių šukės buvo padengtos rusva ir žalia glazūra. Bemaž visos jos aptiktos aukščiau akmens amžiaus kultūrinio horizonto esančiuose sluoksniuose, kurių dauguma rasta XVIII plote. Ši keramika datuojama XVIII–XIX a. viduriu.

XVIII ploto nedideliame paviršiaus įdubime, po velėna, melsvos spalvos degusios iškastinės velėnos sluoksnyje, aptiktos gulinčios ant šono brūkšniuotu paviršiumi indo liekanos. Po indu, akmens amžiaus gyvenvietės kultūriniame horizonte, išsiskyrė stambi anglinga dėmė (objektas 2). Tačiau atrodo, jog indas ir anglinga dėmė yra iš skirtingų laikotarpių ir tarpusavyje nesusiję. Pats indas sukiužęs, ypač prastos kokybės, suskilinėjęs į maždaug 100 smulkių fragmentų. Atrodo, jog indo būta kibiro formos su ženkliai į išorę atlenktom sienelėm ir nežymiai profiliuotu pakraštėliu (S formos). Visas išorinis paviršius vertikaliai brūkšniuotas ir tik ties nežymiai išskirtais peteliais aptinkami pavieniai horizontalūs brūkšniai. Šoninių sienelių šukių storis – 0,7–1,1 cm. Indas datuotinas naujuoju bronzos amžiumi.

XVII plote aptiktos ir 2–3 itin smulkios (kelių milimetrų dydžio) lipdytinės šukelės, kurių molio masė liesinta smulkiai grūstu granitu ir smėliu. Jų vienintelis išlikęs išorinis paviršius yra lygus. Šukės yra rusvos spalvos. Jos aptiktos akmens amžiaus gyvenvietės kultūrinio horizonto viršutinėje dalyje. Šios keramikos tiek datavimas, tiek ir kultūrinė priklausomybė išlieka neaiškūs.

XVIII plote aptikta ir keletas geležinių dirbinių, tarp kurių yra kelios stambokos kaltinės vinys ir keletas beformių geležies gabaliukų.

Apibendrinant būtų galima pasakyti, jog akmens amžiaus gyvenvietės kultūrinis horizontas nėra chronologiškai „švarus". Jame išsiskiria mažiausiai 3 apgyvendinimo etapai: vėlyvasis paleolitas (Driasas III), mezolito–neolito riba (Atlančio pirmoji pusė) ir vidurinysis–vėlyvasis neolitas (IV–III tūkst. pr. Kr. riba – II tūkst. pr. Kr. pirmoji pusė).

XIXa plote ir XVII perkasos Š–R pusėje visi kultūriniai horizontai iki įžemio yra pašalinti. Jie arba nupustyti, arba nukasti tiesiant geležinkelį. Čia aptikta tik keliolika atsitiktinių radinių.

SUDOTA ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS COMPLEX

The Sudota complex of archaeological monuments (Švenčionys district) consists of Stone Age site, barrow cemetery and New Ages village. In 2003 the total area of c. 250 m^2 has been investigated. There have been found traces of several pits as well as remains of damaged barrow construction in the cultural layer, partly destroyed by nature. The total of c. 450 flint, sandstone and other stone kind's artefacts (microliths, scrapers, burins, borers, cores, etc.) were collected. Several ceramics were collected here, too. All these finds belonged to the Final Palaeolithic (Swiderian), Late Mesolithic-very Early Neolithic (Kunda-Narva culture) as well as to the Middle-Late Neolithic (Narva culture). Some burnt human bones from distroyed barrow belonged to 5–6th centuries as well as several tens of wheelmade postsherds and iron artefacts to 17th–19th centuries.